

VALENTIN PUTANEC

(Krašić, 2. listopada 1917.

– Zagreb, 4. siječnja 2004.)

Dr. sc. Valentin Putanec, romanist i slavist, onomastičar i etimolog, leksikograf, balkanolog, indoeuropist, svestrani jezikoslovac enciklopedijske naobrazbe, za mnoge je bio samo — Doktor. U Zavodu za jezik (danas Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje), u kojem je radio više od pola stoljeća, uvijek je bilo puno doktora znanosti, ali samo jedan Doktor. U toj je tituli sadržano veliko poštovanje koje su njegovi suradnici gajili prema njegovoj znanstvenoj i ljudskoj veličini.

Život obilježen znanošću. Valentin Putanec imao je vrlo bogat život koji je znanost obilježila dvostruko, s jedne strane iz nje se, uvijek žedan novih znanja, stalno napajao, do kraja učeći, a s druge strane obogaćivao ju je novim spoznajama do kojih je dolazio neumornim istraživanjem. Poput istinskoga slikara koji ima potrebu da svoje slike koje nosi u sebi stavi na platno ne razmišljajući hoće li ih tko kupiti i koliko bi mogao na njima zaraditi, tako je i Doktor bio obuzet strašću, sličnom umjetničkoj, koja ga je vukla da riješi neki jezikoslovni problem. Što se činilo težim, nerješivim, to mu je bio izazovniji.

Valentin Putanec rođen je 2. listopada 1917. u Krašiću kraj Jastrebarskoga. Nije u djetinjstvu učio strane jezike kao što danas djeca počinju učiti još u vrtiću, ali je unatoč tomu postao poliglot. Nije bio jedinač kojemu su roditelji omogućili da završi škole koje želi, ali je dostigao najviši akademski stupanj. Život ga uopće nije mazio jer je s 11 godina ostao bez oca, kovača po zanimanju, uz majku i jedanaestero braće i sestara, pa svojim rođenjem nije zapravo bio predodređen za velika zvanja. Pučku je školu završio u rodnom mjestu, a klasičnu gimnaziju u Zagrebu 1937. godine. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplo-

mirao je 1941. godine na romanistici. Godine su školovanja u Zagrebu bile vrlo teške jer se morao sam izdržavati dajući instrukcije. Neimaštinu često prate bolesti pa je i Tina zadesila bolest, tuberkuloza, koja je u to vrijeme bila teška bolest koja se jako dugo liječila. Svladao je i nju. Željan znanja, Putanec je za vrijeme rata studirao još i slavistiku i talijanistiku. Poslije rata pohađao je u Jugoslavenskoj (danas Hrvatskoj) akademiji znanosti i umjetnosti tečajeve dijalektologije, onomastike, glagoljične, latinične i ćirilične paleografije i stekao široku filološku naobrazbu kakvu danas rijetko tko ima prilike steći. Radio je u srednjoj školi u Senju (1941.) i u Zemunu (1941.–1942.), u Hrvatskom bibliografskom zavodu (1942.–1945.), Nakladnom zavodu Hrvatske (1945.–1948.), a od 1948. godine u tadašnjem Institutu za jezik JAZU. U njem je proveo svoj radni vijek stekavši najviše zvanje, zvanje znanstvenoga savjetnika. U mirovinu je otišao 1987. godine nakon 39 godina rada u Institutu, ali je i dalje godinama dolazio u Institut svaki dan. Nije primao honorar, ali se ništa nije bilo promijenilo, uvijek se moglo računati na njegovu pomoć.

U Institutu je Valentin Putanec vodio odsjek za onomastiku i odsjek za leksikografiju. Uz etimologiju je upravo na onomastici i leksikografiji proveo najveći dio svoga duga radnoga vijeka. Tako je u Akademiji niz godina vodio poslove tajnika Međuakademijskoga odbora za onomastiku i Republičkoga onomastičkoga odbora. Bio je urednik raznih izdanja.

Premda se Putanec nije volio isticati u javnosti, njegov je rad bio itekako poznat u stručnim krugovima. Stoga je razumljivo što je dobio najviša državna priznanja. Za istaknutu znanstvenu djelatnost dobio je 1976. godine republičku nagradu »Božidar Adžija«, a 1996. Red Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića, koji mu je bio osobito drag jer je došao na prijedlog izvan njegove radne sredine kao znak priznanja vrijednosti njegova prinosa hrvatskoj znanosti. Godine 1977. dr. Putanec izabran je za člana suradnika JAZU.

Doktorirao je 1950. godine tezom *Francuska leksikografija na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku do 1914. godine sa bibliografijom francuske leksikografije na hrvatskom ili srpskom i slovenskom jeziku (1603–1950)*. U znanost je i ušao istraživanjem francusko-hrvatskih filoloških veza i odmah je na početku pokazao namjeru da će pisati o slabo istraženim ili uopće o neistraženim temama. Disertacijom je pokazao širinu i sklonost sintezama u obrađivanju znanstvenih tema, ali i sklonost da naslovom, bez obzira na duljinu, jasno kaže o čem je riječ, kako čitatelja ne bi prevario neusuglašenošću naslova i sadržaja. Istraživačka ga je znatiželja odvela u druga područja. Bio je vrstan tekstolog, bilo da je riječ o starofrancuskim tekstovima u Metropolitani, bilo o glagoljič-

nim rukopisima ili o neobjavljenim dvojezičnim i višejezičnim rječnicima. Slavistika je bila središnje područje njegova rada, ali i indoeuropeistika, balkanistika, opća lingvistika, književna povijest, kulturna povijest. U mnogim je područjima postao autoritetom, osobito u etimologiji i onomastici.

Došavši 1948. kao asistent u tadašnji Zavod za jezik i književnost JAZU, Valentin je Putanec prvo ispisivao građu za *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* Julija Benešića, ali je ubrzo počeo surađivati na *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka. Nakon Skokove smrti 1956. rječnik je ostao na karticama, a Putanec je još dugo radio na njemu priređujući ga za tisak. Rječnik je izišao u četirima svescima 1971.–1974., četvrti je svezak *Kazalo*, koje je zamislio Putanec i time rječnik učinio upotrebljivijim za korisnika. To je u slavističkim razmjerima kapitalno djelo poznato kao Skokov rječnik, a rijetko tko zna da je u nj Putanec ugradio 25 godina rada.

Dr. Valentin Putanec svojim je svestranim jezikoslovnim radom, dugim više od šest desetljeća, kao poliglota široke kulture i temeljite humanističke naobrazbe, kao savjetnik na nizu znanstvenih projekata i kao savjetnik mnogim pojedincima, posebice mladim znanstvenicima, uvelike utjecao na razvoj kroatistike i na podizanje njezina ugleda u svijetu, ali i na osposobljavanje znanstvenoga podmlatka.

Nemoguće je ukratko prikazati ni sva područja znanstvene djelatnosti Valentina Putanca, a kamoli pojedinačne prinose kojima je obogatio hrvatsko jezikoslovlje. Svaki mu je rad, pa i najmanji bio neka novina. U brojnim je člancima objavio rezultate svojih etimoloških istraživanja. Ti mali etimološki biseri najbolji su pokazatelj Putančeve ustrajnosti u razotkrivanju nepoznatoga i podjednake temeljitosti i u pisanju sinteza i u traganju za značenjem i porijeklom riječi, kao što su *vukodlak*, *leptir*, *filarka*, *začinjavac*, *bikla*, *oluja* ili *sprat*, pa *Aržano*, *Laščina*, *Relković*, *Davor*, *Soroga*, *Štambuk* i mnoge druge.

Putanec se kao i svi veliki znanstvenici u svojim radovima bavio i teorijskim pitanjima, primjerice etimizacijom, deetimizacijom i reetimizacijom, odnosom idionima i koinonima itd. Nezaobilazna mu je uvodna rasprava *Esej o jezičnom znaku i onomastici* u *Leksiku prezimena SRH*, kojemu je suurednik. *Leksik prezimena* nastao je na osnovi popisa stanovništva u Hrvatskoj 1948. te je do sada u nas najpotpuniji i najveći antroponimijski popis, ali najveći i u slavenskom svijetu. To je trajan spomenik hrvatske demografske slike jednoga vremena. Ako se tomu doda i opsežan izbor literature za proučavanje antroponimije u SR Hrvatskoj, onda je jasno da je posrijedi cjelovito djelo koje može

poslužiti za razna daljnja istraživanja. Putanec je bio sklon izradi temeljnih jezikoslovnih djela koja će imati trajnu vrijednost. Jedno takvo djelo svakako je *Retrospektivna onomastička bibliografija*, opsežan bibliografski pregled, koji je postao uzorom za slične strukovne bibliografije, a kojemu je Putanec bio suurednik. Upravo je u onomastici imao sjajnih zamisli za izradu povijesnih rječnika, ali nažalost nije nikad bio na položaju da organizira posao i ostvari te zamisli, pa još ni danas nemamo povijesne toponimijske i antroponimijske rječnike unatoč vrsnim onomastičarima koje je Hrvatska imala.

Leksikografija je prožela na razne načine čitav Putančev život. Dvojezičnu leksikografiju u Hrvatskoj obogatio je svojim *Francusko-hrvatskim rječnikom*, koji je bio desetljećima nezaobilazan priručnik učenicima i studentima francuskoga jezika. Hrvatska mu je leksikografija dužnik za mnoga otkrića i opise nepoznatih rječnika. Pritom je posebno važno što je pomaknuo granice njezina početka (rad o *Valentianovu rječniku* iz 1527. godine). Uz radove o pojedinim leksikografima i njihovim djelima (o Kašiću, Vrančiću, Mikalji, Vitezoviću, Della Belli, Lanosoviću, Stulliju, Parčiću, o *Zvaniku talijansko-hrvatskom* više puta, o leksikografskim izdanjima 16.–19. st. u Varaždinu, o aneksnim rječnicima, posebice protestantskima ...) dao je dosad najpotpuniju sintezu njezine povijesti s bibliografijom (*Enciklopedija Jugoslavije* s.v. Leksikografija, prerađeno i dopunjeno kao otisak *Priručnik za proučavanje povijesti leksikografije*). U proučavanju povijesti hrvatske leksikografije isticao se širinom pristupa. Poznajući dobro povijest europske leksikografije i smjerove njezina razvoja u pojedinim razdobljima, naše je rječnike smještao u europski kontekst tako da se može dobiti prava slika o mjestu hrvatske leksikografije. Često je bio korak ispred. Kad je 1971. izišao pretisak petojezičnika Fausta Vrančića, osim pogovora dodao mu je hrvatsko-latinski rječnik i tako hrvatski leksik učinio dostupnijim za daljnja istraživanja. Bilo je to u vrijeme kad se do obrata lijeve i desne strane u rječniku dolazilo »pješice«, a ne računalno. Danas je to gotovo tehnički posao, izvediv u tren oka. Još je jedan rječnik želio učiniti dostupnim za proučavanje — rukopisni *Lexicon latino-illyricum* Pavla Vitezovića. Napravio je koncepciju za njegovo objavljivanje i riješio čitanje spornih mjesta, ali nažalost nije dočekao da taj rječnik iziđe. Cijenjen i izvan državnih granica, Putanec je napisao pregled jugoslavenske etimološke leksikografije i (s Ivanom Mulc) pregled povijesne leksikografije za moskovski zbornik *Slavjanskaja istoričeskaja i etimologičeskaja leksikografija*.

Mnoge su kajkavske teme privukle Putančevu znatiželju. Pisao je, primjerice, o Pergošiću, Vramcu, ali i o odnosu standarda i kajkavskoga narječja. Dje-

la velikih filologa, i onih starih i onih njegovih suvremenika, dobila su dostojne priloge iz njegove filološke radionice. Baveći se etimologijom, nužno se doticao i tvorbe. Često je pisao o pojedinim sufiksima, uglavnom imeničnima.

Opsjednut riječima, starim tekstovima, istražujući na mnogim područjima, dr. Valentin Putanec često je prvi zaoravao brazdu na još nedirnutim poljima. Nerijetko je sam otkrivao tekstove i obrađivao dotad nepoznate ili neistražene teme, kao što su Vitezovićev zidni kalendar, Vitezovićev MUZEUM na Griču, Pergošićevo porijeklo, poliglnotni konverzijski rječnici s konca 15. st. na Porti u Carigradu, Kašićev etnonim »*Curictensis*«, prve novine u Hrvatskoj, *Bogoljubno razmiljanje od očenaša* Jakova Mikalje, hrvatski lekcionar i hrvatske glose u *Radonovoj Bibliji* ... I kad je pisao o već poznatim temama, pronalazio je nešto novo, nepoznato, sporno, npr. kad bi se god vraćao Kašiću, a vraćao mu se često, uvijek je to bilo neko malo otkriće, jednom funkcija dvoslova *yh* u Kašićevoj *Venefridi*, a drugi put rješavanje etnonima *Curictensis*. Samo znanstvenik velika formata, kakav je bio dr. Valentin Putanec, mogao je stvarati sinteze i na tako širokom jezikoslovnom području gotovo svakim svojim radom, pa i onim najmanjim, obogatiti znanost i uopće hrvatsku kulturu novim spoznajama.

Dr. Valentin Putanec sudjelovao je na mnogim znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu. Popis se radova, uz prikaz djela i života, nalazi u *Raspravama*, 23–24, koje su mu suradnici posvetili o 80. obljetnici života i 60. obljetnici znanstvenoga rada. Preko 200 radova objavio je u raznim domaćim i više od 30 radova u stranim publikacijama. Objavljivao je u mnogim časopisima: *Rad JAZU*, *Filologija*, *Marulić*, *Rasprave*, *Kaj*, *The Slavonic and East European Review*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, *Suvremena lingvistika*, *Jezik*, *Gjurmime albanologjike*, *seria a shkencave filologjike*, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, *Burgenländische Heimatblätter*, *Čakavska rič*, *Studia slavica Academiae scientiarum hungaricae*, *Slovo* ... Cijeli je njegov opus po širini obrađenih tema enciklopedijskoga karaktera. Čak se ni u člancima koje je objavio u *Slovu* nije ograničio na uske teme, one su vrlo raznolike upravo onako kao što je raznolik njegov ukupni rad. Tu je članak o refleksu starodalmatskoromanskoga pridjeva *sanctus* u hrvatskim obalnim toponimima, o glagoljskim rukopisima otoka Krka, o tekstološkim i jezičnim problemima u *Povaljskom kartularu*, o etimologiji riječi *poguslo* (Ohrid 1379), o pjesničkim pokušajima Pavla Modrušanina, o značenju riječi *psaltir*.

Bio je strastan istraživač hrvatske glagoljske baštine, hrvatskih inkunabula, povijesti tiskarstva, otkrivao je glagoljicu na sjeveru Hrvatske. Posebice su ga

zaokupljale inkunabule i pitanje prvih tiskara u Hrvatskoj. Među prvim njegovim radovima bio je članak o zapisu žakna Jurja u *Novakovu misalu*. Više je puta pisao o glagoljskom *Misalu iz 1483*, posebice o sačuvanom primjerku iz Kubeda (Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. RI-4°-62). Zapis NOEMIL u misalu protumačio je kao *Nicolaus Ordinis Eremitarium Modrussiae Impressit Loco*, što mu je bio dokaz da je hrvatski prvotisak izišao u Modrušu. S njegovim se mišljenjem nisu uvijek svi slagali, pogotovu kad je riječ o prvoj tiskari u Hrvatskoj ili o nekim etimologijama riječi, ali mu nitko nije osporavao izvornost i njemu svojstvenu argumentiranost. U znanosti je jako važno postaviti prava pitanja jer njihovo otvaranje pruža mogućnost i drugima da potraže svoje odgovore na njih. Stoga su suprotstavljena mišljenja osnova razvoja svake znanosti.

U bibliografiji Valentina Putanca ima dosta nevidljivih radova za koje znaju samo njegovi suradnici. Potaknuo je mnoge velike projekte, kao što je velika suvremena gramatika u Institutu (zajedno s Ljudevitom Jonkeom), zatim rječnici povijesne toponimije i antroponimije te suvremene toponimije i antroponimije (unutar Međuakademijskoga odbora za onomastiku), zatim projekt leksikografske bibliografije u HAZU i tzv. »mali Skok«. Organizirao je ispis toponima i antroponima iz Čazmanskoga kaptola i naših toponima iz *Gazetteera* (engleski popis iz Drugoga svjetskoga rata) kao osnove za izradu onomastičkih rječnika. Svi su ti prijedlozi išli za tim da se u kroatistici uz manje zadatke rade i veliki projekti kao sinteze znanstvenih spoznaja ili kao prijeko potrebna jezična pomagala. Bio je znanstvenik vizionar koji je uvijek jasno vidio koji su projekti prioritetni i što bi se i kako moralo raditi. Nažalost, vizionari ne dobiju uvijek priliku da i ostvare svoje ideje, zato je naš Doktor uglavnom u osami istraživao koliko je stigao, znajući da neće nikad stići istražiti sve ono što je imao u zamisli.

Čovjek, pa znanstvenik. Doktor je bio ponajprije čovjek dobre duše i velika srca. Bio je znanstvenik o kojem se nije mnogo govorilo, ali znanstvenik čije se mišljenje tražilo, cijenilo i citiralo. Kad literatura nije mogla pomoći, pomagao je Doktor. Znaju to svi stariji znanstvenici u Institutu, ali i mnogobrojni stručnjaci različitih profila koji su dolazili Putancu u Institut po pomoć ili ga nazivali doma. Uvijek je imao vremena za druge i nikad nije odustajao u traganju za odgovorom bez obzira na to koliko mu vremena trebalo da dođe do njega. Poznao je velike uglednike kao što su André Vaillant, Antun Mayer, Stjepan Ivšić, Blaž Jurišić, Tin Ujević, ali se time nije hvalio. Nenamatljiv, skroman, ostat će legenda po nekim simpatičnim sitnicima, kao što su nezaboravan

šešir, koji nije skidao ni na poslu, stol prepun knjiga na kojem je uvijek u gomi-
li znao točno gdje je ona koju traži, toplo pivo koje sve liječi, zdravice koje je
držao na proslavama novih doktorata i promaknuća, orahnjača kojom je u Insti-
tutu častio za Valentinovo, imperativ »dajte, dajte!« kojim je ohrabrivao suradni-
ke da ga slobodno pitaju.

Unatoč golemu i široku znanju radio je i živio tiho, gotovo samozatajno,
izvan svjetala dnevne popularnosti. Kao što je živio tiho, tako je tiho i otišao,
bez velikih govora i brojnih nekrologa. Dobri i zahvalni ljudi sačuvat će
sjećanje na velikoga znanstvenika koji je mnogima nesebično poklanjao svoje
znanje i na izuzetno dobrog čovjeka koji je imao vremena za svakoga tko mu
je došao po bilo kakvu pomoć.

BRANKA TAFRA